

УДК 343.375

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.37>

**АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА,
ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ
ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД ШАХРАЙСТВА
В РАКУРСІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ПРОТИ ВЛАСНОСТІ**

Кришевич О.В.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6136-8106>*

Кривонос Д.В.,

*аспірант кафедри кримінального права,
старший детектив Національного антикорупційного бюро України
ORCID: [orcid: 0009-0008-6171-1793](https://orcid.org/0009-0008-6171-1793)
e-mail: kryvonosdaryna@gmail.com*

Кришевич О.В., Кривонос Д.В. Аналіз кримінально-правових аспектів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та відмежування від шахрайства в ракурсі дослідження кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та проти власності.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в законодавстві України кваліфікується за статтею 209 Кримінального кодексу України (ККУ). Відповідно до норми вказаної статті, легалізація (відмивання) майна полягає у вчиненні дій, спрямованих на набуття, володіння, використання, розпорядження майном, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження.

Деякі аспекти запобігання та протидії легалізації також врегульовані Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Цим законом закріплено основні принципи запобігання та протидії легалізації, засади здійснення фінансового моніторингу, верифікації клієнтів суб'єктів первинного фінансового моніторингу, основи міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії, зокрема з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейським Союзом, Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок та Організацією Об'єднаних Націй.

Також важливим є те, що протидія легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, є ще більш актуальною для України в умовах воєнного стану, оскільки злочинні фінансові потоки можуть використовуватися ворогом проти інтересів нашої держави шляхом фінансування терористичних актів, ведення диверсійної та іншої підривної діяльності. Тому надважливою задачею відповідних компетентних органів у сфері запобігання та протидії легалізації є своєчасна ідентифікація таких надходжень з джерел, які можуть бути пов'язані з ворожими структурами.

Окрім того, в умовах функціонування нашої економіки під час воєнного стану для України є вкрай важливою збереження міжнародної фінансової підтримки, умовами якої часто є розбудова інституцій та посилення механізмів боротьби з відмиванням злочинних доходів.

Встановлено, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є одним із найпоширеніших економічних правопорушень, який у свою чергу несе негативні наслідки як для національної, так і для міжнародної економіки. Зазначене кримінальне правопорушення спрямоване на приховування джерела походження майна, яке пов'язане із вчиненням злочину, з метою надання йому вигляду правомірного. В свою чергу шахрайство, як інший вид економічного правопорушення, має схожі ознаки, що може ускладнювати їх відмежування на практиці при кваліфікації певних дій.

У цій статті розглянуто кримінально-правові аспекти правопорушення з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, відповідно до норм законодавства України, а також здійснено порівняльний аналіз із правопорушенням у вигляді шахрайства з метою ідентифікації суттєвих відмінностей між ними.

Авторами статті досліджено, що вказані кримінальні правопорушення різняться об'єктами, метою та правовими наслідками, а вірне відмежування зазначених складів кримінальних правопорушень є підґрунтям для правильної кваліфікації певних дій.

Крім того, зроблені висновки про те, що неточна кваліфікація може призвести до помилок у судовій практиці, що в свою чергу може вплинути на справедливість покарання. Зокрема, у випадках, коли особа, яка вчинила шахрайство та заволоділа певним майном, а потім легалізувала отримані активи, має бути засуджена за обома статтями (ст. 190 КК та ст. 209 КК України). Однак слід зазначити, що це вимагає ґрунтовного доказування умислу та чіткого встановлення послідовності злочинних дій.

Ключові слова: господарська діяльність, власність, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, суб'єкт, майно, шахрайство, легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, обман, зловживання довірою, предмет.

Kryshevych O.V., Kryvonos D.V. Analysis of criminal-legal aspects of money laundering obtained by crime and its distinction from fraud in the perspective of the study of criminal offenses in the field of economic activity and against property.

The money laundering obtained by crime is qualified in the legislation of Ukraine under Article 209 of the Criminal Code of Ukraine (CCU). According to the provisions of the specified article, money laundering consists in committing actions aimed at acquiring, possessing, using, disposing of property, including performing a financial transaction, concluding a transaction with such property, or moving, changing the form (transformation) of such property, or committing actions aimed at concealing, masking the origin of such property or possession of it, the right to such property, its sources of origin, location.

Some aspects of preventing and countering legalization are also regulated by the Law of Ukraine "On Preventing and Countering the Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction". This law establishes the basic principles of preventing and combating money laundering, the principles of financial monitoring, verification of clients of primary financial monitoring entities, the basis of international cooperation in the field of prevention and counteraction, in particular with the Financial Action Task Force (FATF), the Committee of Experts of the Council of Europe on the Evaluation of Measures to Combat Money Laundering and the Financing of Terrorism (MONEYVAL), the European Union, the World Bank, the International Monetary Fund, the Egmont Group of Financial Intelligence Units, and the United Nations.

It is also important that combating the money laundering obtained through criminal means is even more relevant for Ukraine under martial law, since criminal financial flows can be used by the enemy against the interests of our state by financing terrorist acts, conducting sabotage and other subversive activities.

Therefore, the most important task of the relevant competent authorities in the field of preventing and countering legalization is the timely identification of such proceeds from sources that may be associated with hostile structures. In addition, in the conditions of the functioning of our economy during martial law, it is extremely important for Ukraine to maintain international financial support, the conditions of which are often the development of institutions and strengthening mechanisms for combating the laundering of criminal proceeds.

It has been established that the money laundering obtained through criminal means is one of the most common economic offenses, which in turn has negative consequences for both the national and international economies. This criminal offense is aimed at concealing the source of origin of property

associated with the commission of a crime in order to give it the appearance of being legitimate. In turn, fraud, as another type of economic offense, has similar characteristics, which may complicate their distinction in practice when qualifying certain actions.

This article examines the criminal-legal aspects of the offense of money laundering obtained by criminal means, in accordance with the norms of the legislation of Ukraine, and also carries out a comparative analysis with the offense of fraud in order to identify significant differences between them.

The authors of the article have studied that the specified criminal offenses differ in objects, purpose and legal consequences, and the correct delimitation of the specified components of criminal offenses is the basis for the correct qualification of certain actions. In addition, conclusions are drawn that inaccurate qualification can lead to errors in judicial practice, which in turn can affect the fairness of punishment. In particular, in cases where a person who committed fraud and took possession of certain property, and then legalized the assets obtained, should be convicted under both articles (Article 190 of the Criminal Code and Article 209 of the Criminal Code of Ukraine). However, it should be noted that this requires thorough proof of intent and a clear establishment of the sequence of criminal acts.

Key words: economic activity, property, criminal offense, criminal liability, subject, property, fraud, money laundering obtained by criminal means, deception, breach of trust, subject.

Постановка проблеми. У кримінально-правовій практиці часто виникають труднощі щодо правильної кваліфікації певних дій, які містять ознаки заволодіння та подальшого використання майна, здобутого злочинним шляхом. Серед іншого, відсутність достатніх наукових праць щодо розмежування складів кримінальних правопорушень у вигляді шахрайства та легалізації (відмивання) злочинного майна створює суттєві проблеми як у правозастосовній діяльності, так і в забезпеченні принципу невідворотності покарання. Таким чином, ця стаття присвячена питанню проблематики розмежування складів відмивання майна від шахрайства (заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою).

Стан опрацювання проблематики. Вивченню різних аспектів цієї проблематики приділили увагу такі вчені як: І.І. Білоус, П.Д. Біленчук, І.О. Завидняк, О.О. Дудоров, І.С. Кундельська, В.В. Лисенко, М.А. Погорецький, Д.В. Строгаль, М.І. Хавронюк, Т.М. Тертиченко, О.В. Халін та ін.

Мета статті полягає у встановленні стану і проблем сучасного законодавства України щодо з'ясування кримінально-правових аспектів притягнення до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та відмежування цього складу кримінального правопорушення від шахрайства.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивну сторону правопорушення з відмивання злочинного майна відповідно до норми ч. 1 ст. 209 КК України становлять дії, які в кримінально-правовій літературі поділяють на дві групи.

До першої групи можна віднести ті, які вчиняються з майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, а саме: 1) набуття майна; 2) володіння майном; 3) використання майна; 4) розпорядження майном; 5) переміщення майна; 6) зміна форми (перетворення) майна.

При цьому, відповідно до норми аналізованої статті, зазначені вище дії з злочинним майном можуть відбуватися шляхом здійснення фінансових операцій та вчинення правочинів або виступати інструментом такого набуття, володіння, використання, розпорядження, переміщення чи перетворення.

Якщо говорити про іншу групу дій, передбачених нормою ст. 209 КК України, то до них можна віднести дії, які спрямовані на приховування чи (та) маскуванню: 1) походження майна; 2) володіння майном; 3) права на таке майно; 4) джерела походження майна; 5) місцезнаходження майна.

Наявність хоча би однієї з наведених дій утворює об'єктивну сторону легалізації (відмивання) і кваліфікується як закінчене правопорушення. В першому випадку мова йде про формальний склад правопорушення, а у другому – про усичений.

Під набуттям майна, одержаного в результаті вчинення будь-якого іншого злочинного діяння, та володінням ним пропонується розуміти відповідно одержання його у фактичне володіння особи або перебування його у господарському віданні за недійсними правочинами (якими одержання таких коштів чи майна або володіння ними надано правомірною вигляду і тим самим - нібито легального статусу цьому майну), тобто набуття особою права власності (володіння) на такі кошти чи майно при усвідомленні нею, що вони одержані іншими особами злочинним шляхом [1].

Водночас, мова може йти як про випадки володіння таким майном його власником, так і іншими особами, які отримують таку можливість в результаті певних договірних відносин (договір найму, комісії, зберігання, схову).

При цьому, відповідно до актуальної норми ст. 209 КК України, особа має знати або повинна була знати в силу наявних фактичних обставин про відповідне злочинне походження майна, з яким вчиняються певні дії, спрямовані на його легалізацію (відмивання).

Під використанням злочинного майна у розумінні загальноприйнятих норм, варто розуміти споживання корисних властивостей такого майна для задоволення різних потреб. Таке майно також може бути використане, серед іншого, у господарській діяльності, в тому числі підприємницькій.

Водночас, відповідно до постанови Пленуму ВС України, під використанням майна злочинного походження у господарській діяльності слід розуміти їх використання у процесі легального виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, торгівлі суб'єктами господарювання (підприємництва), зареєстрованими як такі в установленому законом порядку, а саме: 1) будь-яке інвестування зазначених коштів або іншого майна у господарську діяльність (внесення їх до статутного фонду такого суб'єкта або безоплатна передача йому, інвестування у спільну господарську діяльність тощо); 2) придбання за такі кошти сировини, продукції, іншого майна для використання у господарській діяльності; 3) використання такого майна як напівфабрикатів, сировини тощо [1].

Розпорядження майном з ознаками злочинності, як окремий вид дій об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, вперше було визначено ст. 209 КК України Верховною Радою України 06.12.2019 при прийнятті Закону України № 361-IX, який набув чинності 28 квітня 2020 року.

На думку науковця Гладковського М.О., у випадку розпорядження майном, одержаним злочинним шляхом, мова йде про фактичне вчинення дій з таким майном без наявних для цього законних підстав, спрямованих на визначення подальшої юридичної долі майна (його продаж, дарування, обмін на інше майно, участь у статутному капіталі юридичної особи тощо), спрямоване на введення цього майна в легальний обіг. Водночас, розпорядження злочинним майном шляхом його знищення не охоплюється об'єктивною стороною досліджуваного складу злочину, адже мета легалізації у такий спосіб не може бути досягнута. [2, с. 251].

Таким чином, можна підсумувати, що розпорядження майном, яке до 28.04.2020 у розумінні законодавства охоплювалось діями з використання майна, це можливість визначати подальший фактичний та юридичний статус майна, наприклад, у вигляді відчуження на користь іншої особи.

Щодо поняття *здійснення фінансової операції з майном*, одержаним злочинним шляхом, слід зазначити, що фінансова операція може здійснюватися за допомогою як суб'єкта первинного фінансового моніторингу, так і за участі будь-яких інших суб'єктів господарювання. Тому для максимального охоплення всіх видів фінансових операцій необхідно залежно від їх змісту звертатися також до інших нормативно-правових актів, що регламентують правовідносини у цій сфері [3, с. 478].

До таких нормативно-правових актів зокрема відносяться: Закони України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність» тощо.

Щодо поняття вчинення правочину з майном, одержаним злочинним шляхом, відповідно до норм Цивільного кодексу України, під вчиненням правочину слід розуміти набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Водночас, правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори).

Під переміщення майна, одержаного злочинним шляхом, пропонуємо розуміти зміну місцезнаходження такого майна, в тому числі мова може йти про переміщення коштів по банківських рахунках. Водночас, під зміною форми (перетворення) майна слід розуміти зміни фактичних властивостей певного майна шляхом зміни форми такого майна.

Слід зазначити, що у самотійні види дій об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення, переміщення та перетворення були виділені також із прийняттям Верховною Радою України 06.12.2019 Закону України № 361-IX, який набув чинності 28 квітня 2020 року.

Під діями, спрямованими на приховання чи маскуванню незаконного походження майна, одержаного злочинним шляхом, чи володіння ним, а так само прав на нього, джерела його походження

ня, місцезнаходження, переміщення, слід розуміти будь-які дії особи, спрямовані на маскуванню чи приховування факту злочинності походження одержаного майна.

Мова може йти про зміну правового статусу злочинного активу шляхом підроблення документів, що засвідчують право власності, отримання фіктивних документів на одержання майна, вчинення цивільно-правових угод (удаваних), оформлення права власності на третіх (не пов'язаних із суб'єктом правопорушення) осіб, в тому числі юридичних, зареєстрованих за кордоном, укладення фіктивних угод, тощо.

Крім того варто звернути увагу на те, що за переконанням науковців Дудорова О.О. та Тертиченко Т.М., ключовою ознакою відмивання є наявність особливої мети – надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном злочинного походження. Тобто, дії особи повинні бути спрямовані не просто на використання такого майна, а саме на приховування або маскуванню його незаконного походження [4, с. 148-149, 248].

Означений підхід узгоджується з європейськими стандартами та міжнародними тенденціями у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Водночас, науковці Дудоров О.О. та Хавронюк М.І. наголошують, що для інкримінування ст. 209 КК особі, яка не вчиняла так званого предикатного діяння, достатньо встановленого за допомогою будь-яких об'єктивних даних усвідомлення нею того, що вона вчиняє дії з доходами, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало їх легалізації [5, с. 592].

Таким чином, можна виділити основні ознаки цього кримінального правопорушення, серед яких: 1) дії мають вчинятися з майном, одержаним злочинним шляхом, тобто, таке майно має бути отримане внаслідок вчинення будь-якого іншого злочинного діяння, наприклад, корупційного, майнового, торгівлі наркотиками, шахрайства тощо; 2) вчинення дій з особливою метою – надання такому майну вигляду легального, та такі дії можуть полягати у переміщенні коштів з використанням банківських рахунків, купівлі нерухомості, укладенні фіктивних угод тощо; 3) особа усвідомлює (або повинна була усвідомлювати) те, що такі дії вчиняються з майном незаконного походження.

Що стосується шахрайства, то відповідно до статті 190 КК України, вказані дії визначаються як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Основними елементами шахрайства є обман або зловживання довірою: зловмисник вводить жертву в оману, використовуючи неправдиву інформацію чи маніпуляції. Метою таких дій є заволодіння майном. На відміну від легалізації, шахрайство спрямоване саме на отримання майна, а не на приховування його походження. Водночас, характерним для цього кримінального правопорушення є наявність прямої шкоди потерпілому, оскільки шахрайство завжди передбачає завдання матеріальної шкоди конкретній особі чи групі осіб.

Науковець Ємельянов М.В. у своїх роботах піднімає проблематику об'єктивної сторони шахрайства з огляду на її ключові ознаки та особливості. Зокрема, Ємельянов М.В. розглядає активні та пасивні форми обману як способу вчинення шахрайства. Активний розглядається в контексті повідомлення неправдивих відомостей або вчинення дій, що вводять потерпілого в оману, пасивний – у свідомому замовчуванні важливих обставин, повідомлення про які було обов'язковим, а зловживання довірою розглядається як окрема форма обману. Обов'язковим наслідком таких дій є добровільна передача майна потерпілим, який перебуває в омані щодо правомірності такої передачі. [6, с. 185–187].

Вивчаючи проблематику предмету шахрайства, науковець Мусієнко О.Л. наводить роздуми про те, що особа, яка вчиняє шахрайство, набуває право на майно свідомо незаконним шляхом. При цьому особа, що набула право на майно таким чином, на думку науковця, юридично власником майна не стає. Не можна придбати право власності злочинним шляхом, адже власником можна стати лише з підстав, зазначених у цивільному законодавстві України [7, с. 73].

Висновки. Підводячи підсумок вище викладеного, звернемо увагу на те, що шахрайство і легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, це різні кримінальні правопорушення, хоча й мають спільні ознаки. Вчинення дій, спрямованих на легалізацію (відмивання) пов'язані з приховуванням джерела незаконного походження майна, тоді як шахрайство передбачає обман з метою заволодіння певним майном. Очевидно, що обидва правопорушення є неправомірними діями, які завдають шкоди суспільним інтересам. Отже, основний аспект відмінності між легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, та шахрайством, складає

те, що діяння з легалізації передбачає приховування незаконного походження майна шляхом його переведення в легальний обіг, а шахрайство – це обман з метою заволодіння чужим майном.

Слід звернути увагу також на ознаки предметів цих кримінальних правопорушень, оскільки легалізація стосується майна, попередньо отриманого в результаті вчинення будь-якого іншого злочину, а шахрайство може бути одним з видів правопорушень, спрямованих на незаконне отримання майна. Наприклад, при легалізації особа попередньо отримує кошти від злочинної діяльності та інвестує їх в офіційний бізнес для приховування їх злочинного походження, а при шахрайстві особа обманює іншого, обіцяючи великі вигоди, щоб отримати від нього гроші або майно.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, і шахрайство є окремими кримінальними правопорушеннями за Кримінальним кодексом України. І основний акцент, який потребує уваги, це те, що легалізація передбачає приховування незаконного походження майна, одержаного від злочинного діяння, в тому числі такого як шахрайство, а шахрайство в свою чергу спрямоване на заволодіння майном через обман чи зловживання довірою. Таким чином, відмежування цих правопорушень може бути складним через ймовірну послідовність дій, наприклад вчинення шахрайства у якості так званого предикатного діяння та виконання подальших дій, спрямованих на легалізацію (відмивання) такого майна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3) (дата звернення 05.06.2025).
2. Гладковський М.О. Форми і способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, при визначенні об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 3, с. 248–254. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/41-2.pdf> (дата звернення 05.06.2025).
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за загальною редакцією О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
4. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. К.: Ваіте, 2015. – 392 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10297/Dudorov_Tertychenko_Vidmyvannya.pdf;jsessionid=751117B4E67F432225CCE0B6E1BC0B80?sequence=1 (дата звернення 05.06.2025).
5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/dudorov-o-o-havronyuk-m-i-kryminalne-pravo-navchalnyy-posibnyk-2014.pdf> (дата звернення 05.06.2025).
6. Ємельянов М.В. Об'єктивна та суб'єктивна сторона шахрайства. *Форум права*. 2012. № 3, с. 184–189. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1e92fbc8-f9c8-4e6f-bf0f-ca36ec31d925/content>.
7. Мусієнко О.Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 2009. 168 с https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2010/Musienko_2009.pdf.